

na yayılan kaza aşiret ve kabilelerinin çokluğu ve sınır üzerinde yer alması dolayısıyla önemlidir. Kazanın Pışder adlı nahiyesi ve 177 köyü mevcuttur. Halkının önemli bir kısmı büyük Nureddin aşiretine mensuptur. Süleymaniye sancağı 1924 yılına doğru Süleymaniye, Çemçemal, Halepçe, Kaledize, Karadağ ve Şehribâzâr adlı altı nahiyeden ibaret iken 1976'daki yeni idarî taksimata göre oluşturulan on sekiz idarî bölümden biri haline getirildi. Bu idarî düzenlemeye göre Süleymaniye muhafazası Pışder, Ranya, Dokan, Şehribâzâr, Penjvin, Halepçe, Derbendihan, Kalar ve Çemçemal kazalarından ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

Musul Vilâyeti Salnâmesi (1310), s. 223-233; a.e. (1312), s. 323-332; a.e. (1325), s. 227-233; a.e. (1330), s. 298-333; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi* (1310), s. 504-506; a.e. (1320), s. 531-532; a.e. (1323), s. 661-662; a.e. (1328), s. 806-808; *Osmanlı Vilâyet Salnamelerinde Musul* (haz. Cengiz Eroğlu v.dğr.), Ankara 2005, s. 203-212; *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Ankara 1993, s. 9-11; Mehmed Hürşid, *Seyahatnâme-i Hudûd* (haz. Alâattin Eser), İstanbul 1997, s. 172-218; Ali Tefvik, *Memâlik-i Osmâniyye Coğrafyası*, İstanbul 1318, s. 59; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 458, 608; Suat Akgül – Sahir Uzel, *Musul-Kerkük Harekâtı*, Ankara 2001, s. 19, 57, 81, 149; C. J. Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar* (trc. Serdar Şengül – Serap Rûken Şengül), İstanbul 2003, s. 41, 81-83, 112-113; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2622; M. Hartmann, "İrak", *İA*, V/2, s. 679; V. Minorsky, "Süleymâniye", a.e., XI, 200-201; a.mlf., "Süleymâniyya", *Eİ²* (ing.), IX, 829-831.

AHMET GÜNDÜZ

SÜLEYMANİYE CAMİİ

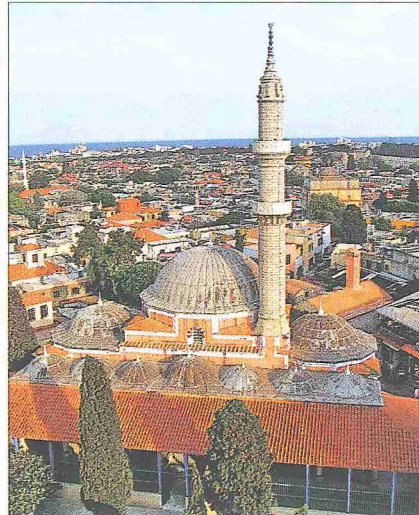
Rodos'ta
XVI. yüzyılın ilk yarısında
inşa edilen cami.

Eski şehirde Saat Meydanı'nda yer alan bina fetihten hemen sonra Kanûnî Sultan Süleyman adına yaptırılmıştır. Yerli kaynaklar caminin inşa edildiği yerde evvelce Saint Apostoli Kilisesi'nin bulunduğunu belirtmektedir. Evliya Çelebi, caminin minare kapısı yanında 940 (1533-34) tarihini veren bir tamir kitâbesini kaydetmiştir. Bazı kaynaklar, padişahın fermanı üzerine Makbul İbrâhim Paşa'nın bu camiyle birlikte bir de kendi adına cami yaptırdığını belirtir. Adı geçen caminin kitâbesinde İbrâhim Paşa'nın ismi geçmemekle birlikte inşa tarihi 947'dir (1540-41). Evliya Çelebi bu kitâbeyi 937 (1530-31) olarak vermiş ve yapıyı da İbrâhim Paşa'ya mal etmiştir.

Cami, büyük bir orta kubbesi ve yanlarda daha küçük ve alçak birer kubbeyle tab-

hâneli planlı ilk Osmanlı camilerinin geç dönemlerde yapılmış önemli bir örneğidir. Kuzey cephesindeki son cemaat yeri iki revaklı olup sekizer sütuna oturan dıştaki birinci revak çatı ile örtülüdür. İkinci revak yedi kubbelidir ve sekiz sütuna oturmaktadır. Kuzey cephesinde bir mihrâbiyenin yer aldığı caminin giriş kapısı basık kemerlidir. Kapıda kullanılan mermer parçaları 1510-1520 tarihli bir şövalye mezarına aittir. Kabartmalarla süslü mermerin üzerinde silâhlar, borazanlar, kum saatleri, çiçek vb. süslemeler mevcut olup melek figürleri, haç vb. semboller kazınmıştır. Mihrap ve minberi altın yaldızlı, ceviz ağacından yapılan minberi işlemelidir. Mihrabının üstü istiridye formu, nişlidir. Sekizgen planlı şadırvanı sekiz sütuna oturan bir kubbeyle örtülüdür, ancak suyu akmamaktadır. Bahçesinde bazı kırık mezar taşları yer almaktadır. 1808 yılında büyük bir onarım geçiren cami, Sultan Abdülaziz'in Rodos'u ziyaretinden kısa bir süre önce de kısmen elden geçirilmiş, bunun için gerekli 22.230 kuruşun vakıf gelirlerinden karşılanması 10 Receb 1266 (22 Mayıs 1850) tarihli bir irade ile uygun bulunmuştur. Adada meydana gelen 1856 depremi ve cephanelik patlamasında Süleymaniye Camii de büyük çapta hasar görmüştür. 8 Zilkade 1309 (4 Haziran 1892) tarihli bir iradeyle caminin tamir ettirmesine karar verilmiştir. Bu tamirde yapı genel bir onarım görmüş ve tek şerefeli olan minaresi iki şerefeli olarak inşa ettirilmiştir. Minare daha sonra 1925 yılında

Süleymaniye Camii – Rodos

Rodos Süleymaniye Camii'nin mihrap ve minberi

genel onarım geçirmiştir. Caminin tamirinde üstün hizmetleri görülen Rodos İmâret-i Âmire Kâtibi Ali Rüşdü Efendi 23 Temmuz 1893'te beşinci rütbeden Mecidî nişaniyle mükâfatlandırılmıştır.

Minare, külâhındaki fazla eğilim ve gövdesinde önemli ölçüdeki çatlama sebebiyle 1987 yılında yıkılmış ve yıkılmadan önce ileride restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere fotometrik bir görüntüsü alınmıştır. 1988'de Yunanistan Kültür Bakanlığı tarafından başlatılan restorasyon çalışmaları 14.332.000 drahmiye mal olarak 13 Haziran 2005'te tamamlanmıştır. Caminin tarihî özelliklerine sadık kalınıp dönemin yapı teknikleriyle malzemesi kullanılarak başarılı bir restorasyon gerçekleştirilmiştir. Cephe duvarı üzerinden yükselen minaresi şehrin panoramasına hâkimdir. Restorasyon öncesine kadar İbrâhim Paşa Camii ile birlikte ibadete açık olan iki camiden biriydi. Cuma ve bayram namazları müftü vekilliği yapan kişiler tarafından burada kıldırılırdı. Günümüzde ise ibadete kapalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Rodos'taki Süleymaniye Camii'nin Tamiri (8 Zilkade 1309, Dosya nr. 120, Gömlek nr. 7176, BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet); Süleymaniye ve İbrâhim Paşa camilerinin tamirinde hüsn-i hizmeti görülen Rodos İmâret-i Âmire Kâtibi Ali Rüşdü Efendi'nin beşinci rütbeden Mecidî nişanı ile taltif olunması (9 Muharem 1311, Dosya nr. 93, Gömlek nr. 14, BA, Dahiliye-Mektubî Kalemi); Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 246-247; H. Balducci, *Rodos'ta Türk Mimarisi* (trc. Celâlettin Rodoslu), Ankara

1945; Zeki Çelikol, *Rodos'taki Türk Eserleri ve Tarihçe*, Ankara 1992, s. 67-69; Katerina Manoussou, *Medieval Town of Rhodes, Restoration Works (1985-2000)*, Rhodes 2001, s. 31; İsmail Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri*, İstanbul 2003, s. 265-266; Ali Fuat Öreç, *Yakındöner Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul 2006, tür.yer.; Oktay Aslanapa, "Rodos'da Türk Eserleri", *TK*, sy. 42 (1966), s. 534; Kamil Dürüst, "Rodos'ta Türk Mimarisi", *Rölöve ve Restorasyon Dergisi*, sy. 3, Ankara 1982, s. 10.

NEVAL KONUK

SÜLEYMANİYE CAMİİ ve KÜLLİYESİ

İstanbul'un
Süleymaniye semtine adını veren,
XVI. yüzyıla ait
en büyük cami ve külliye.

Değişik işlevleri olan farklı yapı tiplerini bir arada planlayan geleneksel külliye kavramının ilk sırada gelen örneklerinden biridir. İstanbul sur içinin tepelerinden birine inşa edilen yapılar topluluğuna uzaktan bakanlar, dikkati çeken bir yükselti halindeki camiyi hemen algıladıkları için külliye varlığı kolayca farkedilmez. Topografya ve şehir dokusuyla böylesine bütünleşen külliye, medreseler, dârüzziyâfe, türbeler ve bunları birbirine bağlayan sokak örgüsüyle geniş bir alana yayılmaktadır. Hem camiyi hem de XVI. yüzyılın Osman-

lı mimari anlayışını kavrayabilmek için diğer yapıları, ulaşım sistemini ve bağlantıları külliye bütünü içinde ele almak gerekir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteğiyle ve onun adına inşa edilen yapılar topluluğu mimaride Sinan okulunun zirve noktalarından birini temsil ettiği için önemlidir. Oluşturulan fiziksel ortamda odak yapı olan caminin, mimarı tarafından "kalfalık eserim" olarak tanımlanması büyük ustanın meslekî gelişim basamağı ve mimaride sürekli ilerleme heyecanının da bir ifadesidir. Ortaya çıkmış arşiv belgeleri ve ana kaynaklar dolayısıyla günümüz araştırmacıları için inşaat sürecinin yeterince aydınlanmış olması yapılar hakkındaki söylemlerin doğru zemine oturmasını sağlamıştır.

Fâtih Külliyesi'nden sonra sur içinin en uygun yükseltisinde ortaya çıkan fizikî yapılanma göstergeleri, Osmanlı mimarisinin inşaat teknolojisindeki başarısını değişik işlevler taşıyan yapı tiplerine uygularken yeni bir aşamayı temsil ettiği gibi, ayrıntıdan bütüne çeşitli zanaatlar ve sanatlar üstün bir tasarım anlayışıyla bu alanda bir araya geldiği için külliye ortamı her dönemde dikkatleri çekmiştir. Bir başka deyişle bir yandan şehircilik ilkelerine, öte yandan insan hayatının farklı boyutlarına cevap verdiğiinden Süleymaniye topluluğu üzerine yapılan yorum ve çözümleme-

ler çok yönlü ve zengin açıklamalarla kendini göstermektedir. Böylesine geniş ve ayrıntılı bir fiziksel ortam oluşturulurken sadece büyük kubbeli bir cami inşa etmekle yetinilmemiş, toplum hayatının pek çok alanını kuşatan bir vakıf eseri ve İstanbul ile bütünleşen küçük bir şehir planlamasına gidilmiştir. Bu özellikler, Süleymaniye'yi kendisinden önceki Osmanlı külliyelerine göre sıra dışı bir konuma getirdiği gibi çağdaşlarından da ayırmaktadır.

Sur içinde Vefa, Unkapanı, Eminönü, Tah-takale gibi canlı merkezlerin kuşattığı Süleymaniye semtinde Beyazıt'tan Edirnekapi'ya uzanan eksenin kuzeyinde, bir sırt yapan arazinin Haliç'e doğru eğimli yamacının en uygun yerine yapılmış olan külliye bu konumuyla Galata kıyılarından, hatta Üsküdar'dan bakanlar için şehrin en etkili silüetini tamamlar. Sinan, Haliç'e hâkim tepelerden birine bütün külliye yerleştirirken topografik konumu en verimli bir biçimde değerlendiren bir şehir planlamacısı olduğunu göstermiştir. Bu özellikleriyle külliye, biraz daha geniş ve geometrik planlanmış olan Fâtih Külliyesi'ne göre şehre daha elverişli bir katkıda bulunmaktadır. Arşiv belgeleri ve *Tezkire-tü'l-bünyân* gibi eserlerdeki anlatıma göre Beyazıt'ta, bugün İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü'nü de içine alarak Vefa'ya doğru genişleyen Eski Saray (Sarây-ı Atık-i Âmire) arazisinin bir kısmı külliyenin inşaat alanı olarak uygun görülmüş ve inşaat burada başlatılmıştır. Kaynaklarda temel atma tarihi 957 (1550) yılı diye belirtilmekle birlikte ay ve gün konusu tartışmalıdır, ancak 27 Cemâziyelevvel 957 Cuma günü (13 Haziran 1550) temel atma günü olarak kabul edilebilir. Kanûnî Sultan Süleyman'ın hazır bulunduğu bu törende Şeyhülislâm Ebüssuûd Efendi ilk temel taşı gelenek olduğu üzere mihrap duvarının yükseleceği kesime yerleştirir. Ön cephesi Kâbe'ye yönelik cami esas alınarak bütün yapıların şehrin diğer kesimlerinden nasıl görüneceği çok önceden tamamlanan proje çizimleriyle belirlenmişti. Külliye tamamlandığında nasıl bir manzara sunacağı Sinan ve yardımcıları tarafından kâğıt üzerine işlenmiş olduğundan arazi üzerinde hafifçe yükselen tepe âdeta yamacın devarnı olan piramidal bir kütleyle tamamlanacaktı.

Bugünün ölçülerine göre bile oldukça hızlı ilerleyen külliye inşaatı, ortada cami olmak üzere bütün yapıları "U" düzenine göre sıralayan bir durum planı göstermektedir. Yaklaşık altmış dönümlük ara-

Süleymaniye Camii ve Külliyesi'nin kuş bakışı görünüşü (Fatma – Orhan Durgut fotoğraf arşivi)

